



Bakalářská práce

Liberalismus a protekcionismus v mezinárodním obchodě z pohledu vybraných ekonomických škol

Studijní program:

B0488A050006 Mezinárodní ekonomické vzta-
hy

Studijní obor:

Mezinárodní obchod

Autor práce:

Jakub Čeřovský

Vedoucí práce:

prof. Ing. Šárka Laboutková, Ph.D.
Katedra ekonomie

Liberec 2023



Zadání bakalářské práce

Liberalismus a protekcionismus v mezinárodním obchodě z pohledu vybraných ekonomických škol

<i>Jméno a příjmení:</i>	Jakub Čeřovský
<i>Osobní číslo:</i>	E19000441
<i>Studijní program:</i>	B0488A050006 Mezinárodní ekonomické vzta- hy
<i>Specializace:</i>	Mezinárodní obchod
<i>Zadávající katedra:</i>	Katedra ekonomie
<i>Akademický rok:</i>	2021/2022

Zásady pro vypracování:

1. Stanovení cílů a formulace výzkumných otázek.
2. Teoreticko-metodologická část; charakteristika liberalismu a protekcionismu.
3. Vybrané ekonomické teorie a jejich přístup k zahraničnímu obchodu.
4. Současná praxe a situace v mezinárodním obchodě.
5. Formulace závěrů a zhodnocení výzkumných otázek.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy: 30 normostran
Forma zpracování práce: tištěná/elektronická
Jazyk práce: čeština

Seznam odborné literatury:

- RODRIK, Dani, 2017. *Straight talk on trade: Ideas for a sane world economy*. New Jersey: Princeton University Press. ISBN 97-80-691-177-84-7.
- DUFEK, Pavel, Jiří BAROŠ, Sylvie BLÁHOVÁ a Tereza KŘEPELOVÁ, 2019, *Liberální demokracie v době krize: Perspektiva politické filosofie*. Praha – Brno: SLON v koedici s Masarykovou univerzitou. ISBN 978-80-210-9166-5.
- HOLMES, Stephen a Ivan KRASSTEV, 2020. *Světlo, které pohaslo: Vyúčtování*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-24645-95-7.
- ZYKIN, Dmitrij, 2018. *Zakázaná ekonomika*. Kežmarok: Torden. ISBN 978-80-89953-05-9.
- TRAUB, James, 2021. *Liberalismus: Krize, prameny, přísliby*. Praha: PROSTOR. ISBN 978-80-7260-475-3.
- PROQUEST, 2021. *Databáze článků ProQuest* [online]. Ann Arbor, MI, USA: ProQuest. [cit. 2021-10-06]. Dostupné z: <http://knihovna.tul.cz>.

Konzultant: Petr Prokop, ředitel firmy Palt s.r.o.

Vedoucí práce: prof. Ing. Šárka Laboutková, Ph.D.
Katedra ekonomie

Datum zadání práce: 1. listopadu 2021
Předpokládaný termín odevzdání: 31. srpna 2023

doc. Ing. Aleš Kocourek, Ph.D.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Ing. Pavla Bednářová,
Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 1. listopadu 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědom toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědom následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Anotace

Cílem této práce je zjistit, jak je reflektován liberalismus a protekcionismus v mezinárodním obchodě vybranými ekonomickými školami. V první části práce je přiblíženo a vysvětleno, co vlastně liberalismus a protekcionismus značí a jak se projevují. Druhá část této práce je sěžejní, proto jí je věnován největší prostor. V této části jsou rozebrány vybrané ekonomické školy a jejich přístup k mezinárodnímu obchodu a spolu s nimi i jejich přední představitelé a jejich přínos mezinárodní ekonomii. Poslední třetí část této práce je věnována současnému stavu mezinárodního obchodu. Je hlavně zaměřena na prezidentské období Donalda Trumpa a jeho způsob vedení USA. Rešerší odborné literatury autor zjistil preferenci liberalismu či protekcionismu vybraných ekonomických škol.

Klíčová slova

Ekonomická teorie, ekonomická teze, liberalismus, mezinárodní obchod, protekcionismus

Annotation

The aim of this thesis is to find out how liberalism and protectionism are reflected in international trade by selected economic schools of thought. The first part of this thesis explains what liberalism and protectionism actually is and how they are manifested. The second part of this work is pivotal; therefore, the largest space is devoted to it. In this part, selected economic schools and their approach to international trade are analyzed. Their leading representatives and their contribution to the international economy are also analyzed in this part. The last third part of this thesis is devoted to the current state of international trade. It is mainly focused on the presidency of Donald Trump and his ways of leading the USA. Researching professional literature, the author discovered a preference for liberalism or protectionism of selected economic schools.

Key words

Economic theory, economic thesis, international trade, liberalism, protectionism

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat vedoucí mé bakalářské práce doc. Ing. Šárce Laboutkové Ph.D. za trpělivost a nezlomení pomyslné hole nade mnou.

Obsah

Seznam ilustrací	13
Seznam tabulek.....	14
Seznam použitých zkratk, značek a symbolů	15
1 Úvod	16
2 Charakteristika liberalismu a protekcionismu.....	17
2.1 Charakteristika liberalismu s důrazem na mezinárodní obchod.....	17
2.1.1 Poválečný vývoj liberalismu.....	18
2.2 Charakteristika protekcionismu s důrazem na mezinárodní obchod.....	19
2.2.1 Typy protekcionistických nástrojů	20
3 Metodický postup práce	22
4 Vybrané ekonomické teorie a jejich přístup k zahraničnímu obchodu.....	23
4.1 Merkantilismus.....	23
4.1.3 Kamerální vědy	26
4.2 Fyziokraté.....	26
4.3 Klasická politická ekonomie	28
4.4 Marxistická politická ekonomie.....	29
4.4.1 Karel Marx	30
4.4.2 Marxismus po Marxovi.....	31
4.5 Neoklasická ekonomie	33
4.5.1 Cambridgeská škola.....	35
4.5.2 Lausanská škola	36
4.6 Keynesiánství.....	37
4.6.1 John Maynard Keynes.....	38
4.6.2 Neokenesovská makroekonomie	40
4.7 Monetarismus	41
5 Srovnání přístupů ekonomických škol k mezinárodnímu obchodu.....	43
6 Současný stav a přístup k protekcionismu a liberalismu v mezinárodním obchodě	45
5.1 USA za Trumpova protekcionismu	45
5.1.1 Trumpovy sliby	46
5.1.2 Obchodní válka s Čínou	47
5.1.3 Dopad obchodní války s Čínou na ekonomiku USA.....	48

6	Závěr	49
7	Seznam zdrojů a použité literatury.....	51
8	Seznam příloh	54

Seznam ilustrací

Seznam tabulek

Seznam použitých zkratek, značek a symbolů

1 Úvod

Zahraniční a mezinárodní obchod vznikl společně s prvními státními útvary. Od té doby tu vždy existoval a byl součástí historických i novodobých státních útvarů. V průběhu historie bylo přistupováno k mezinárodnímu obchodu ze všech možných směrů. Vznikaly a zanikaly teorie a koncepce, které předkládaly své odůvodněné přístupy k upřednostnění a favorizaci jednoho z dvou protipólů: liberalismu a protekcionismu.

Téma práce se zaměřuje na liberalismus a protekcionismus v mezinárodním obchodě a jejich pojetí a projektování vybranými ekonomickými školami v průběhu historie. Cílem této práce je tím pádem zjistit, jak je reflektován liberalismus a protekcionismus v mezinárodním obchodě právě vybranými ekonomickými školami.

Autor si stanovil dvě výzkumné otázky, na které v průběhu práce hledá odpovědi za pomoci rešerše odborné literatury a analýzy sekundárních dat. Jedná se o následující výzkumné otázky. Jaké hlavní argumenty předkládají vybrané ekonomické školy z hlediska jejich preference – liberální či intervencionistický přístup – k zahraničnímu obchodu? Který z uvedených přístupů je preferován z hlediska současné praxe v mezinárodním obchodě?

Práce je rozdělena do třech částí. V první části je vysvětlena a přiblížena problematika liberalismu a protekcionismu s důrazem na mezinárodní obchod. Je zde kladen důraz na vysvětlení základních definic obou přístupů, jejich hlavní výhody a nevýhody a vliv na ekonomiku, která uplatňuje ten či onen přístup.

Druhá, hlavní, část je zaměřena na vybrané ekonomické školy. Je zde přiblížena jejich historie a důvody jejich vzniku. Důraz je kladen na jejich přístup k mezinárodnímu obchodu a zdali zvolily liberální či intervencionistický přístup. Dále jsou v této části rozebráni hlavní představitelé vybraných ekonomických škol a jejich přínos jejich škole a mezinárodnímu dění a obchodu celkově.

Třetí část se zabývá současnou situací ve světě. Je zde objasněna současná situace v mezinárodním obchodě posledních let s důrazem na protekcionistické tendence USA za prezidentského mandátu Donalda Trumpa.

2 Charakteristika liberalismu a protekcionismu

Pro tuto práci je jako první věc důležité objasnit a stanovit, co vlastně liberalismus a protekcionismu je. V této kapitole budou oba pojmy vysvětleny a budou přiblíženy jejich výhody a nevýhody. Vzhledem k tématu této práce budou charakteristiky zaměřeny směrem mezinárodního obchodu.

2.1 Charakteristika liberalismu s důrazem na mezinárodní obchod

Liberalismus je velmi široký pojem, který neobsahuje pouze otázky obchodu, ale celkově svobodný způsob myšlení a rozhodování. Nejvýrazněji se pak promítá jako politický režim liberální demokracie (Dufek a spol., 2019) a jako liberální přístup k mezinárodnímu obchodu. Pro účely této práce bude rozebírán pouze liberální přístup k mezinárodnímu obchodu.

Liberalismus v mezinárodním obchodu by se dal nazvat volným trhem na mezinárodní úrovni. Hlavním principem liberalismu v mezinárodním obchodě je způsob směny bez státních intervencí nebo regulací, kde se ceny určují na základě vzájemné dohody mezi prodávajícím a kupujícím, tj. tržně na základě nabídky a poptávky. Stát do procesu tvorby ceny nezasahuje. Liberalismus v mezinárodním obchodě napomáhá lepší a efektivnější dělbě práce uvnitř obchodujících států. Toto tvrzení je jádrem teorií absolutních a komparativních výhod.

Teorii absolutní výhody lze popsat na dvou fiktivních státech, stát A a stát B. Oba tyto státy produkují dva produkty. Stát A má lepší podmínky a prostředky pro produkci prvního produktu než stát B, ale stát B má lepší podmínky a prostředky pro produkci druhého produktu než stát A. Teorie absolutní výhody říká, že v tomto případě by měli oba státy přestat produkovat pro ně nevýhodný produkt a věnovat uvolněné prostředky na výrobu výhodného produktu a vzniklý přebytek využít na mezinárodní obchod s druhým státem a nakoupit produkt druhý.

Teorie komparativní výhody se odvíjí od té absolutní s tím rozdílem, že je trochu složitější a více reálná. V příkladu jsou zde opět dva státy, stát A a stát B. Stát A je už rozvinutá země a má absolutní výhodu v produkci obou produktů nad státem B, který je stále ve svém rozvojovém stádiu. I přes tuto skutečnost je první produkt pro stát A stále více profitabilní na produkci a prodej, než

produkt druhý. To tvoří šanci pro stát B, který i když nemá absolutní výhodu na druhý produkt, má stále lepší předpoklady a prostředky na jeho výrobu než u produktu prvního. V tomto případě je lepší pro stát A upustit od výroby druhého produktu a dovážet jej ze státu B. Tímto dosáhne komparativní výhody a všeobecné spokojenosti. Stát A se může věnovat produkci svého nejlukrativnějšího produktu a stát B se může zapojit do mezinárodního obchodu.

Na těchto dvou teoriích je popsána hlavní výhoda či kladná stránka liberalistického postoje k mezinárodnímu obchodu. Zapojené státy se mohou soustředit na, pro ně, nejlukrativnější produkce či činnosti a zbytek, pro který nemají předpoklady, dovážet. Zapojením do mezinárodního obchodu vzniká větší konkurence pro tuzemské výrobce. Větší konkurence znamená víc možností výběru pro kupující. To pohání prodávající zlepšit technologickou kvalitu svých produktů či výroby a zároveň o snížení nákladů, což vede ke snížení cen. Konečným výsledkem liberalismu v mezinárodním obchodě jsou kvalitnější produkty za nižší ceny a větší nabídka zboží a služeb, z čehož profituje stát i obyvatelstvo. Avšak výhody liberalismu jsou i nevýhodami. Díky vysoké konkurenci na trhu práce se mohou snížit mzdy, a tudíž může dojít k větší nezaměstnanosti. Může také dojít k závislosti na dovozu strategicky důležitých surovin.

2.1.1 Poválečný vývoj liberalismu

Liberalismus v mezinárodním obchodě jako takový začal být převážně užíván jako hlavní princip vedení národních ekonomik až po druhé světové válce (Cavus, 2022). Holmes a Krastev citují ve své knize Francise Fukuyamu: „liberalismus nakonec zvítězí po celém světě“ (Holmes a Krastev, 2020, s. 12).

Na konferenci v Bretton Woods, která proběhla v roce 1944, bylo mimo jiné také výsledkem rozhodnutí o ukončení protekcionistických principů zúčastněných zemí přijatých v meziválečném období (Cavus, 2022). Dále byla také snaha v Bretton Woods vytvořit a zavést ekonomický pořádek užívající liberálních principů zlepšením státních ekonomik zasažených válkou. Dalším výsledkem rozhodnutí vzešlých z této proslulé konference bylo založení Mezinárodního měnového fondu a Světové banky (instituce důležité pro udržování nového liberálního pořádku).

Dalším bodem byla liberalizace mezinárodního obchodu jako takového (Rodrik, 2017). Z tohoto důvodu byla uzavřena Všeobecná dohoda o clech a obchodu (GATT). V souladu se zásadami reciprocity a nediskriminace se GATT zabývala vzájemnými ústupky členských států a odstraňování

překážek obchodu, které byly sjednány jako jednostranně výhodné. Dále byly zavedeny tzv. „Non-Discrimination principles“, které zabraňovaly zavádění privilegií na export a import mezi státy.

V osmdesátých letech se svět stal více globalizovaným a státy se navíc stávaly více nezávislé (Cavus, 2022). Toto vedlo k založení Světové obchodní organizace (World Trade Organization – WTO) na konci osmého vyjednávacího kola, které probíhalo v Uruguayi. Tímto WTO nahradila původní GATT. Ekonomičtí liberálové považovali vyjednávání v Uruguayi za úspěch, protože vedlo ke zrušení dovozních kvót a exportní dotace, které byly využívány ke snižování cen exportního zboží, se dostaly pod kontrolu. Opatření protekcionistického rázu jako například dumping se také povedlo omezit a dostat pod kontrolu určitých pravidel.

Světová obchodní organizace byla založena 146 členskými státy a rozrostla se na dnešních 160 členských států (Cavus, 2022). Ekonomičtí liberálové považovali zapojení rozvojových zemí do mezinárodního obchodu za významný krok při dosažení volného a konkurenceschopného mezinárodního obchodu. Proto během vyjednávacího kola WTO v roce 2001 v katarském Dauhá bylo odsouhlaseno upřednostňování rozvojových států, protože mají méně výhod v mezinárodním měřítku než rozvinuté země. Jako způsob dosažení tohoto cíle byl představen Washingtonský konsenzus. Washingtonský konsenzus se skládal z desatera hospodářských pravidel, která měla sloužit jako pomoc rozvojovým státům. Byl však velmi kritizován pro svoji neefektivitu pro dosažení slíbených výsledků, hlavně pak ekonomického růstu, takže se již nepoužívá.

2.2 Charakteristika protekcionismu s důrazem na mezinárodní obchod

Protekcionismus v mezinárodním obchodě leží na opačné straně spektra, než se nachází liberalismus (Šťastný, 2007). Národní protekcionistické politiky se vyznačují omezováním mezinárodního obchodu jako nástroj podpory domácího průmyslu. Státy přebírají protekcionistická opatření s cílem zlepšit domácí ekonomickou situaci nebo z důvodu bezpečnosti či kvality (opatření proti nekvalitnímu či nebezpečnému importovanému zboží).

Vliv protekcionismu na mezinárodní obchod se nejtypičtěji projevuje na importu zboží a služeb z ostatních států, ale může také ovlivňovat další aspekty mezinárodního obchodu, jako například výrobní normy a vládní dotace (Šťastný, 2007). Avšak výhody protekcionistického

chování států jsou stále otázkou. Kritici tvrdí, že z dlouhodobého hlediska protekcionismus škodí obyvatelstvu a ekonomickým subjektům, kterým měl pomáhat v první řadě, zpomalením ekonomického růstu a zvyšováním cenové inflace, díky čemuž je liberální přístup lepší alternativou.

Zastánci protekcionismu ale na druhou stranu tvrdí, že protekcionistická opatření mohou pomoci vytvořit domácí pracovní místa, zvýšit hrubý domácí produkt (HDP) a učinit domácí ekonomiku konkurenceschopnější v globálním měřítku (Samuelson a Nordhaus, 2013).

2.2.1 Typy protekcionistických nástrojů

K realizaci protekcionistické politiky dochází díky všemožným obchodně politickým opatřením (Kalínská, 2010). K těm se stát dopracuje pomocí používání protekcionistických nástrojů. Tyto nástroje se dělí na tarifní a netarifní. Tarifními opatřeními se rozumí taková opatření, která mohou sloužit i jako příjem do státního rozpočtu (v dnešní době už jen okrajově). Řadí se sem například cla. Netarifní opatření se rozumí ta opatření, která také omezují přísun importovaného zboží do země, ale neplynou z nich žádné peněžní prostředky pro státní rozpočet. Řadí se sem například množstevní omezení či licenční povolení (dovozní kvóty).

Dovozní cla

Importní cla jsou nejčastějším a nejběžnějším způsobem, kterým vlády států provádí svá protekcionistická rozhodnutí (Zykin, 2018). Importní cla jsou účtována a dokumentována importní zemí. Hlavním smyslem cel je zvýšit prodejní cenu dováženého zboží a zlepšit tak šance domácích konkurenčních produktů, které by jinak nemohly konkurovat zahraniční levné pracovní síle.

Dovozní kvóty

Dovozní kvóty jsou netarifní překážky, které slouží k omezení počtu importovaného zboží během určitého časového úseku na území státu (Kalínská, 2010). Účelem dovozních kvót není zvýšit cenu importovaného zboží, i když k tomu okrajově dochází. Smyslem dovozních kvót je pouze limitovat počet kusů určitého zboží, což povede k vyšší poptávce po daném zboží a vytvoření

schodku. Ten pak mohou domácí podniky pokrýt a nebýt vytlačeni z trhu zahraničními produkty, se kterými by nemohli soupeřit. Kvóty mohou být také zavedeny jako obrana proti dumpingu (vyvážení zboží za nižší cenu, než jsou výrobní náklady). Nejtvrdějším typem dovozních kvót je embargo, které zcela zabraňuje dovoz určeného zboží.

Technické standardy

Nekvalitní a vadné produkty jsou zdrojem častých obav bezpečnosti produktů. Neexistují žádné celosvětově jednotné bezpečnostní parametry na výrobu, uchování či distribuci produktů (Kalínská, 2010). Některé státy mohou mít volnější regulační normy při produkci materiálů, potravin atd. To může vést k zastavení dovážení daných produktů z důvodu vymáhání bezpečnostních předpisů. V tomhle případě dostávají šanci domácí výrobci, kterým se naskytne možnost vyplnit chybějící díru na trhu. Jako příklad lze ukázat francouzské sýry. Při jejich produkci z nepasterizovaného mléka zrají 50 dní a méně. Pro export do USA musí zrát alespoň 60 dní. Z tohoto důvodu jsou některé francouzské sýry v USA zakázány, což dává příležitost domácím výrobcům.

Státní dotace

Státní dotace mohou působit v mnoha formách, ale obvykle se projevují dvěma způsoby: přímo a nepřímo (Šťastný, 2007). Přímými dotacemi se rozumí přímé peněžní platby vybraným subjektům. Nepřímé dotace se projevují nepřímo ve formě bezúrokových půjček, úlev na dani a dalšími výhodami. Při snaze o zlepšení obchodní bilance země se může vláda také rozhodnout nabídnout dotace exportně zaměřeným podnikům. Exportní dotace nabízí domácím podnikům pobídku ke globální expanzi zvýšením svého mezinárodního vývozu.

3 Metodický postup práce

Jak již bylo zmíněno v úvodu, cílem této práce je zjistit, jak je reflektován liberalismus a protekcionismus v mezinárodním obchodě vybranými ekonomickými školami. Oba přístupy mají své klady a zápory a každá ekonomická škola hleděla na tuto problematiku jiným způsobem. Nebylo pravidlem, že se ekonomická škola rozhodla čistě pro jeden z přístupů, z toho důvodu je potřeba tuto problematiku objasnit.

Vzhledem k rozsahu této práce není možné obsáhnout všechny ekonomické teorie či školy, které v průběhu historie vznikly. Z tohoto důvodu byl autor nucen vybrat jen několik z nich pro účely této práce. Po rešerši literatury se autor rozhodl vybrat 7 ekonomických škol na základě velikosti jejich vlivu a rozšířenosti.

K zjištění cíle práce si autor stanovil dvě výzkumné otázky a to: „Jaké hlavní argumenty předkládají vybrané ekonomické školy z hlediska jejich preference – liberální či intervencionistický přístup – k zahraničnímu obchodu?“ a „Který z uvedených přístupů je preferován z hlediska současné praxe v mezinárodním obchodě?“

Pro tuto práci si autor zvolil dvě metody sběru dat: deskripci, a především přehledovou studii. Zdrojem dat pro tuto práci je především odborná literatura, vědecké články a odborné online příspěvky.

Deskripce spočívá v popisu či konstatování výskytu jevu, projevů, vlastností atd (Buriánek, 2017). Deskripce většinou bývá výsledkem pozorování, nesložitou informací o stavu, situaci či průběhu děje. Ovšem tato metoda neobsahuje analýzu vazeb, zdůvodnění a vyvození důsledků.

Přehledová studie podává komplexní přehled a kritickou analýzu o základním principu historických či vývojových proměnách jevu, teorie či konceptu, kterými se přehledová studie zabývá (Janík, 2014). Hlavním předpokladem je proniknout k jádru problematiky a přehlédnout ji z pohledu různých aspektů. Potenciálním nebezpečím přehledové studie je možný výběr nevhodných podkladů autorem.

4 Vybrané ekonomické teorie a jejich přístup k zahraničnímu obchodu

V průběhu historie si přístup k mezinárodnímu obchodu prošel různorodými teoriemi a postoji. Z počátku se jednalo spíše o protekcionistické teorie z prostého zvykového důvodu. Lidé a státní útvary byli zvyklí na uzavřenější ekonomiky, tudíž postup a vývoj musel začínat na této úrovni otevřenosti. Tato kapitola bude věnována vybraným ekonomickým teoriím, jejich vývoji a přístupu k mezinárodnímu obchodu.

4.1 Merkantilismus

Merkantilismus je jednou z prvních ekonomických teorií, která pomalu vznikala od 14. století (Sirůček, 2013). Merkantilismus byl poté dominantní ekonomickou doktrínou v západní Evropě od 15./16. století, kdy se stupňoval a urychloval rozklad feudálního řádu za postupně rodícího se kapitalismu, až do poloviny 18. století, kdy začal být vytlačován začínající klasickou ekonomii. Merkantilismus ještě nepředstavoval ucelenou kompaktní školu. Koncepce merkantilismu byly těsně provázány s hospodářskou politikou států, kterou prováděli po celá staletí (hlavně pak v 15.-17. století).

Hlavní myšlenkou merkantilistů bylo hromadění drahých kovů v zemi jako důkaz bohatství. Věřili totiž, že síla a bohatství národa závisí na jeho zásobách drahých kovů. Jako hlavní zdroj zisku onoho bohatství považovali obchod, hlavně exportní, protože zásoboval zemi drahými kovy (Sojka, 2010). Orientace na obchod jako hlavní zdroj bohatství indikuje podle Sojky nerozvinutý kapitalismus. Zisky finančních a obchodních kapitalistů jsou ještě stále dosahovány ve feudálním prostředí, kde je panovníkova ochrana buržoazie stále potřeba. Avšak ten potřebuje velké finanční prostředky pro státní výdaje, jako jsou státní správa a armáda. Vzniká zde tedy zájmová shoda, která trvá do doby, než se buržoazie stává významnou silou a nadále ji nevyhovují nařízení absolutistického vládce. Nastupující buržoazie profituje hlavně obchodem s výrobky pocházející z cechovní výroby z feudálních velkostatků, které prodávali panovníkovi nebo šlechtě.

Centralizovaná správa státu potřebovala nesmírné množství finančních prostředků (Kalínská, 2010). Peníze, v té době hlavně zlato a stříbro, bylo možné získávat zejména třemi způsoby. Prvním je těžba drahých kovů. Tento způsob závisel především na zásobách drahých kovů

na územích států. Pokud stát neměl dostatečné zásoby, mohl se uchýlit k druhému způsobu. Tím jsou mocenské výboje a koloniální politikou. Pokaždé měl stát vojenskou sílu a přístup k moři, mohl kolonizovat mimo Evropské oblasti a ze založených kolonií dovážet drahé kovy. Třetím způsobem byl zahraniční obchod. Na základě zahraničního obchodu bohatly obchodní společnosti a finanční domy, kteří byli plátcí daní. Významná část merkantilistů se zabývala ve své literatuře způsobem, jak zajistit hromadění plnohodnotových peněz v zemi (Sojka, 2010). Právě proto se výrazně věnovali problematikám zahraničního obchodu. V této souvislosti vznikla teze, že merkantilisté ztotožňovali společenské bohatství s penězi (zlato a stříbro). Na základě této teze Adam Smith založil svou zdrcující kritiku merkantilismu. Avšak podle pozdějších autorů, hlavně podle Eli Heckschera, který byl jedním z předních odborníků na problematiku merkantilismu, bylo dokázáno, že merkantilistická literatura byla mnohem rozsáhlejší. Mnoho představitelů merkantilismu se svým pojetím společenského bohatství moc nelišili od pojetí Adama Smitha (ztotožnění bohatství země s národním produktem, a nikoli s množstvím drahých kovů ve vlastnictví obyvatel dané země).

Podle učení merkantilistů byl mezinárodní obchod brán jako „hra s nulovým součtem“ (Kalínská, 2010). Zahraniční obchod slouží jako zdroj hromadění bohatství v zemi pouze za předpokladu, že budou peníze do země pouze proudit bez toho, aniž by nějaké proudily pryč nebo jich bude proudit do země více, než jich proudí ze země. Zahraniční obchod podle merkantilistů totiž na základě tohoto tvrzení nemůže být prospěšný pro všechny participující země. Kde jedna země výhodu získá, tam ji druhá musí zákonitě ztratit, proto nulový součet. Na těchto základech představitelé merkantilismu rozpracovávali svá doporučení, která by umožňovala splnění tohoto cíle (cíle zisku).

Merkantilismus si za svoji dobu působnosti od 14. do první poloviny 18. století prošel dvěma stádii vývoje a v obou stádiích se na tento cíl nazírá jiným způsobem (Sojka, 2010). První stádium se nazývá jako ranný merkantilismus, které zahrnovalo období od 14. století do první poloviny 16. století. Toto stádium vycházelo z přesvědčení, že zahraniční obchod má bohatství do země pouze přinášet. Cizí kupci během tohoto období byli nuceni utratit v zemi všechny své peníze (často i pod hrozbou hrdelních trestů). Peníze byly brány spíše jako poklad (uchovatel hodnot).

Druhé stádium trvalo od druhé poloviny 16. století do první poloviny 18. století. Označuje se jako rozvinutý merkantilismus a bylo založeno na principu, že zahraniční obchod má do země přinášet více peněz, než jich ze země odplývá, což vytváří v zemi podmínky pro reexport. Cílem byla aktivní obchodní bilance. Peníze byly již brány jako kapitál, jehož investicí lze dosáhnout zisku.

V díle Thomase Muna najdeme plně rozvinutou teoretickou koncepci obchodní bilance (Sojka, 2010). Zaměřuje se na celkovou obchodní bilanci státu namísto porovnávání obchodní bilance s každým jednotlivým státem. Tato teorie dohromady s rozhodující úlohou státu v ekonomice je společným hlavním rysem, díky kterému později tato literatura byla označena jako merkantilismus. Byly však pod něj zařazeni i autoři, kteří se svými myšlenkami v jiných ohledech značně lišili.

Ve svém díle Mun lpěl na reexportu a požadoval zrušení zákazu vyvážení drahých kovů ze země. Doporučil také dovážení surovin a potravin, které pak měly být zpracovány v domácích manufakturách a poté vývoz kompletních výrobků (Sojka, 2010). Naopak export potravin a surovin by Anglie neměla podstupovat. Navíc domácí výroba může nahradit import již hotových produktů. Tato opatření spolu s dalšími měla pomoci dosáhnout aktivního salda obchodní bilance.

Avšak spousta opatření merkantilistické hospodářské politiky byla totožná pro obě stádia, i když na ně byl kladen různý důraz. Jedná se o regulační opatření, která pomáhala prosadit základní cíle merkantilismu (Sojka, 2010). Tímto jsou myšleny různé regulační nástroje, které podporují export a limitují import, které byly využívány státy pro regulování zahraničního obchodu (cla, prohibice, importní a exportní prémie atd.). Jednalo se hlavně o zabraňování či limitování importu spotřebního zboží, především pak luxusního zboží, zabraňování exportu surovin a nezpracované zemědělské produkce, o podporu exportu spotřebního zboží a zpracované zemědělské produkce a podporu importu surovin. Další nástroje byly nástroje sloužící pro podporu rozvoje domácího průmyslu. Toto bylo však typické až pro rozvinutý merkantilismus. Patřilo sem zakládání státních manufaktur, podpory manufaktur v soukromém vlastnictví, určení maximálních mezí apod.

Omezování osobní spotřeby a politika podpory růstu obyvatelstva bylo důležitou částí politiky merkantilistů (Sojka, 2010). Merkantilistickým ideálem bylo početné a chudé obyvatelstvo. Chudí lidé jsou nuceni omezit svoji osobní spotřebu, a to mělo umožnit snížení importu spotřebních statků a zvýšit množství statků, které lze vyvézt. Růst počtu obyvatel mělo vést ke zvyšování množství praceschopného obyvatelstva, zabraňovat růstu mezd a zajišťovat dostatečnou zásobu vojáků pro vedení válek.

Přísun peněžních prostředků do země vytvářel tlak na snižování úrokových měr, což stimulovalo investice do výroby a obchodu a podporovalo hospodářský růst (Sojka, 2010). Představitelům merkantilismu nešlo o blahobyt jednotlivců, ale o mocenský a politický vzestup

národních států. Úloha států při zasahování do ekonomiky směřovala k posílení výroby v zemi a konkurenci s jinými národy.

4.1.3 Kamerální vědy

Ve střední Evropě se od poloviny 18. do poloviny 19. století rozvíjely tzv. kamerální vědy (Holman, 2017). Kamerální vědy byly obdobou rozvinutého merkantilismu, nekladly však takovou váhu na zahraniční obchod nebo obchodní aktivity jako takové. U spousty autorů se často vyskytovaly myšlenky školy francouzských fyziokratů. Šlo o nauku o státní správě a financí (včetně daňové problematiky).

4.2 Fyziokraté

Fyziokraté (původně označováni jako „ekonomisté“) působily v druhé polovině 18. století. Spolu s merkantilismem a občas i scholastikou jsou řazeni mezi směry tzv. předklasické ekonomie. Fyziokraté jsou některými odborníky považováni za francouzskou větev klasické školy (Sirůček, 2013).

Ve Francii i dalších zemích Evropy na konci 17. a začátku 18. století vyvolal merkantilismu reakci, která vedla ke snaze prosadit ochranu zemědělství (Holman, 2017). Podle autorů jako byli Boisguillebert a Cantillon, by stát neměl chránit průmysl a obchod (obchod již nepovažují za klíčový faktor růstu bohatství), ale nýbrž zemědělství. Obchod (jak národní, tak mezinárodní) podle fyziokratů nevytváří žádné statky, pouze z něj plyne jakýsi zisk. I přes neoblíbenost obchodu hlásali fyziokraté jeho svobodu. Viděli v něm způsob, jak zajistit větší stálost cen a zvyšování ceny zboží v dané zemi. Stát by měl vytvářet co nejpríhodnější podmínky pro rozvoj zemědělství. Podle nich bohatství lpělo v množství spotřebního zboží, nikoli v množství nashromážděných drahých kovů nebo kapitálu. Fyziokraté už nepovažují ekonomický život za věc státu a vyjadřují svou kritiku vůči merkantilistickým opatřením s cílem pomoci rozvoji Francie, hlavně pak zemědělství. Propagují myšlenky ekonomického liberalismu „laissez faire, laissez-passer“, což znamená „nechat být, plynout a nechat působit přirozené principy. Občas se lze také potkat s termínem „laissez faire la nature et la liberté“, což v překladu znamená „nechte konat přírodu a svobodu (Sojka, 2010).

Jednalo se o ideu nezasahování státu do vnitřních i vnějších ekonomických záležitostí (Sirůček, 2013).

Učení fyziokratů o tzv. „zemědělském království“ (odtud pochází i jejich označení, fyzis = příroda, kratos = vláda) označuje výrobu jako zdroj bohatství, jako produktivní považují jediné zemědělskou výrobu (Sirůček, 2013). Jediný faktor produkující (ve spojení s prací) určitý přebytek, tzv. čistý produkt, představuje půda. Čistý produkt představuje nadbytek hodnot výstupů zemědělského sektoru nad hodnotami vstupů. Průmyslová a další odvětví jsou označovány jako sterilní, protože v nich čistý produkt nevzniká. Látky se zde pouze přeměňují a hodnoty vstupů a výstupů si jsou rovny. Společnost dělili na makrosubjekty v podobě sektorů nebo tříd. Prvovýroba byla označována jako produktivní sektor, kde se vstupy násobí. Dále označovali sektor pozemkového vlastnictví, který nic neprodukuje, pouze jen spotřebovává. Posledním sektorem je již zmíněný sektor sterilní, do kterého řadili průmysl, obchod, dopravu a řemesla. Hlavním měřítkem pro čistý produkt byla renta získávána z půdy. Fyziokraté také vystupovali proti daním, které považovali za nepřímé a neefektivní zdanění půdy a navrhovali jednotnou daň pro všechny právě z půdy. Dle jejich teorie by byli farmáři osvobozeni od daní, což by je vedlo k větším investicím do půdy. Díky tomu by vzrostla její produktivita a čistý produkt i renta odváděná šlechtě, která půdu vlastnila.

Hlavními představiteli formativního období klasické ekonomie ve Francii byli Pierre Le Pesant Sieur de Boisguillebert, Richard Cantillon a škola fyziokratů (Sojka, 2010). Francouzská škola fyziokratů byla první skutečnou ekonomickou školou v historii ekonomického myšlení. Autor převážné většiny teoretických koncepcí fyziokratů byl François Quesnay, dvorní lékař Ludvíka XV. a madame Pompadour. Na základě jeho děl vzniklo učení později známé jako fyziokraté. Tvořila jej skupina interpretů a propagátorů jeho odkazu, mezi které patřili Victor Riqueti, Marquis de Mirabeau, Pierre-Paul Mercier de la Rivière a Pierre Du Pont de Nemours. Anne-Robert Jacques Turgot, který s fyziokraty spolupracoval, bývá obvykle také mezi ně řazen. Avšak jeho dílo představuje samostatný přínos politické ekonomii.

Fyziokraté dokonce vydávali vlastní časopisy, které měly za cíl propagovat fyziokratické myšlenky a prosazovat jejich představy o hospodářské politice a reformách (Sojka, 2010). I přes krátkou působnost 25 let měli fyziokraté velmi významný vliv na politickou ekonomii vzhledem k úloze, kterou Paříž měla v evropském vědeckém a kulturním životě. Avšak po Velké francouzské revoluci škola fyziokratů ztratila kompletně svůj vliv. Její učení totiž bylo překonáno Bohatstvím národů napsané Adamem Smithem.

4.3 Klasická politická ekonomie

Rozvoj klasické politické ekonomie se datuje přibližně mezi 70. lety 18. století a 70. lety 19. století (Sojka, 2010). Za její vrchol lze považovat první polovinu 19. století. Politická ekonomie byla jejími představiteli vnímána jako věda o tvorbě a rozdělování bohatství. Dle kontextu představ tehdejší doby o ekonomice a společnosti, pojímali představitelé politické ekonomie národní hospodářství jako mechanický stroj regulovaný obdobnými přírodními zákony, na nichž postavil Isaac Newton svoji mechaniku. Toto ztotožnění přírodních a ekonomických zákonů se stalo východiskem klasického liberalismu. Klasická politická ekonomie byla převážně makroekonomickou teorií. Zkoumala zdroje národních bohatství a jeho rozdělování mezi tři hlavní společenské třídy: pozemkové vlastníky, dělníky a kapitalisty.

Jako míra bohatství a jeho rozdělování mezi společenské třídy sloužila teorie hodnoty (Sojka, 2010). Ta v klasické škole byla založena na výrobních nákladech. Velmi významnou roli v ní měla jednofaktorová pracovní teorie hodnoty (hlavně u Davida Ricarda) a vícefaktorová nákladová teorie hodnoty (John Stuart Mill). Klasikové rozlišovali od sebe hodnotu (rovnovážná cena dlouhého období, pro kterou měli různá označení – přirozená cena apod.) a tržní cenu (nerovnovážná cena). V jejich porozumění tržní ceny krátkodobě kolísaly kolem hodnoty v závislosti na poptávce a nabídce, kdežto hodnota předpokládala vyčištěný trh (při dané ceně se poptávka s nabídkou rovnají). Hodnota pak byla určována výrobními náklady. Reálné náklady byly velmi často redukovány na náklady lidské práce potřebné pro výrobu, což odráží tehdejší vysokou náročnost výroby. Vybavení práce stroji a zařízeními se totiž zvyšovala až od 2. poloviny 19. století v souvislosti s druhou průmyslovou revolucí.

Pracovní teorie hodnoty ale narážela na problém různých kapitálových vybaveností jednotlivých výrobců (Sojka, 2010). Praxe totiž dokázala, že čistý zisk není proporcionální pouze pracovním nákladům, ale i velikosti používaného celkového kapitálu. Jak poukazovali někteří z kritiků, určování hodnot pouze pracovními náklady z úhlu pohledu konkurenční ekonomiky by vedlo k nelogickému závěru, že by měl podnikatel najímat co nejvíce živé práce a co nejméně prostředků investovat do budov, strojů a zařízení. Neschopnost jasně vyřešit tento problém vedla k upuštění od pracovní teorie hodnoty a přijetí nové vícefaktorové teorie výrobních nákladů. Podle této teorie byla hodnota tvořena mzdou, úrokem a podnikatelským ziskem, jejichž základem byly pracovní oběť dělníka a podnikatele a abstinence kapitalisty.

V teorii rozdělování (odpovídá na otázku, pro koho se statky vyrábí) převažovala teorie přebytku založená na skutečnosti, že práce získala v průběhu vývoje historií schopnost vytvářet takovou produkci, která předčí reálnou osobní spotřebu (Sojka, 2010). Zároveň s ní vznikala také mikroekonomická teorie výrobních faktorů, která byla ale velmi málo rozpracovaná z toho důvodu, že klasická politická ekonomie trpěla absencí teorie chování firmy spojenou s teorií poptávky po výrobních faktorech. Teorii výrobních faktorů v klasické škole včetně mikroekonomických úvah o zásadní úloze podnikatele při ideální alokaci zdrojů nejpodrobněji rozpracoval francouzský pokračovatel Adama Smitha Jean Baptiste Say. V Anglii jejím rozvoji nejvíce přispěl Nassau William Senior.

Na rozdíl od předchozích zmíněných škol si klasická ekonomie uvědomuje význam mezinárodního obchodu. Důkazem jsou Smithova teorie absolutní výhody a Ricardova teorie komparativní výhody, které jsou v této práci již popsány. Již Smith viděl výhody specializace a mezinárodní dělby práce. Vyvrátil tak merkantilistické pojetí „hry s nulovým součtem“ a prokázal, že je možné, aby z mezinárodní směny měly výnos či užitek obě participující strany, a ne jenom ta s aktivní obchodní bilancí.

4.4 Marxistická politická ekonomie

Marxistický socialismus se odvíjí od učení filozofů německého původu Karla Marxe a Bedřicha Engelse, které je přelomové ve vývoji socialistické teorie (Sojka, 2010). Marx patří bezesporu k osobnostem, které sehrály zásadní roli v sociálně ekonomickém vývoji společnosti ve druhé polovině 19. století a během 20. století. Marxismus byl původně vůdčí ideologií sociálně demokratického hnutí a později byl interpretován V. I. Stalinem a ruskými bolševiky, z čehož vzešlo komunistické hnutí. V této podobě byl marxismus brán jako jakési specifické náboženství, jehož základní koncepce byly brány jako vědecké pravdy, o kterých nelze pochybovat.

Ve vyspělých kapitalistických zemích si zachoval formu vědecké teorie, kde se pomalu přetvořil do podoby reformistické teorie založené na kritickém přehodnocení a podstatné revizi Marxova díla (Sojka, 2010).

Po druhé světové válce se marxistické teorie začaly ve vyspělých kapitalistických zemích rozvíjet do podoby heterogenního směru nazývaného jako radikální politická ekonomie. Důležité revizi byla Marxova teorie podrobena i v reformně orientovaných proudech ekonomické teorie ve státech tzv. reálného socialismu (sovětský typ socialismu) (Sojka, 2010). Nejdále se tento proces dostal v Maďarsku, Polsku a Československu.

Marxistický socialismus začal být formován ve 40. letech 19. století (Sojka, 2010). Toto učení je kompaktní teorií společenského vývoje a v oblastech historie, filozofie, ekonomie a socialistických idejí navazovalo na německou klasickou filozofii, klasickou politickou ekonomii a utopický socialismus. Východiskem marxismu z německé klasické filozofie byla dialektická metoda G. W. F. Hegela, kterou Marx s Engelsem reinterpretovali v materialistickém smyslu (hmota před duchem). Dialektika je způsob uvažování, které v každém ději vidí střet dvou protichůdných sil, na jehož základě vzniká vývoj. V pojetí marxismu je brána jako vnitřní princip vývoje objektivního, materiálního světa a zároveň jako dialektika vázaná na činnost člověka či metoda uvažování. Vývoj je znázorněn pomocí tří zákonů dialektiky: zákona boje protikladů, zákona transformace kvantitativních změn v kvalitativní změny a zákona negace negace. Tyto zákony společně působí a vychází z nich vývoj ve stádiích: teze, antiteze a syntéza (dvě po sobě jdoucí stádia jsou absolutně odlišná, ale první a poslední stadium má jisté podobnosti).

4.4.1 Karel Marx

Karel Marx (1818-1883) byl filozof, historik, sociolog a ekonom německého původu, který strávil díky svým názorům většinu svého života v exilu (Sojka, 2010). Jeho radikalismus byl zjevný už při studiích, které v roce 1841 dokončil a stal se doktorem filozofie. V roce 1843 musel po zákazu novin, pro které pracoval jako redaktor (Rheinische Zeitung), emigrovat do Francie, kde potkává Bedřicha Engelse a s dalšími socialisty a komunisty se podílí na založení Svazu komunistů. Roku 1848 společně s Engelsem napsal právě pro Svaz komunistů proslulý Manifest komunistické strany, který se stal jedním z nejvlivnějších politických pamfletů. Tomuto programu zůstal věrný až do své smrti. Od roku 1849 se trvale usadil v Londýně a kde se díky finanční podpoře od Engelse mohl věnovat svému životnímu dílu Kapitál. Je Marxovým hlavním dílem a byl vydán ve třech dílech (1. díl 1867, 2. díl 1885, 3. díl 1894). V kapitálu Marx analyzoval hybné síly výrobního způsobu kapitalismu.

V Marxově pojetí byl kapitalismus antagonistický (uvnitř hluboce třídně rozporný), vykořisťovatelský výrobní způsob, kterého dynamicky se vyvíjející výrobní síly dříve či později musí narazit na nepružné vlastnické vztahy (Sojka, 2010). Tímto se vytvoří podmínky pro zánik kapitalismu, který bude nahrazen komunismem, který bude založený na základě společného vlastnictví výrobních prostředků. Při své analýze se opíral o poznatky klasické politické ekonomie. Čerpal především z pracovní teorie hodnoty D. Ricarda, kterou rozvinul a zpřesnil. Díky jejímu základu vytvořil svou teorii nadhodnoty, která se zabývá vysvětlením mechanismu, kterým kapitalistické společnosti vykořisťují. V tomto kontextu Marx definoval a zavedl řadu nových pojmů: pracovní síla, kterou bral jako zboží, konkrétní práce, abstraktní práce, variabilní kapitál, konstantní kapitál, organické složení kapitálu aj.

Marx nebyl ani pro protekcionistická opatření a ani pro volný obchod. Volný obchod považoval za více kompatibilní s industriálním kapitalismem a příznivější pro obecný ekonomický růst než protekcionismus, který spojoval s érou kupeckého kapitalismu. Z tohoto úhlu pohledu Marx preferoval volný obchod před protekcionismem. Tento pohled na problematiku liberalismu a protekcionismu nebyl jeho následovníky v praxi uplatněn.

Na jeho dílo navázalo nespočet marxistických a neomarxistických proudů v ekonomickém a společenském myšlení. Marxistický socialismus v interpretaci I. V. Lenina a dalších marxistů z Ruska se stal základem pro zakládání centrálně plánovaných a řízených ekonomik sovětského typu. Tyto ekonomiky, avšak nemíří k Marxově humanistické vizi, ale k emancipaci člověka. Avšak nevytvořily humánnější a efektivnější ekonomický a společenský systém, než je kapitalismus.

4.4.2 Marxismus po Marxovi

Marxovo učení bylo výrazně rozšířené v socialistickém hnutí (Sojka, 2010). Pokračovaly v něm a dodnes pokračují různé marxistické směry (trockismus, maoismus, austromarxismus atd.). Ty se pomalu staly ideologickým základem socialistického, sociálně demokratického a i komunistického hnutí. V dnešní době je Marxova teorie považována za překonanou a převážně poplatnou podmínkám kapitalismu 19. století. Avšak najdou se směry dnešní doby, které v dílech Karla Marxe stále hledají inspiraci.

Ve vyspělých kapitalistických zemích se vedly i mezi marxisticky se orientujícími ekonomy teoretické diskuze a probíhala řada pokusů o spojení Marxovy a Keynesovy ekonomické teorie. Nejdůležitějšími představiteli těchto pokusů byli ekonomové Paul Baran, a hlavně Paul Sweezy. Od 60. let se v západní Evropě a USA rozvíjely různé proudy radikální politické ekonomie. Autoři patřící do tohoto heterogenního proudu (např. Bowles, Marglin, Mandel) zaujímali velmi kritický postoj vůči kapitalismu. Kritizovali převážně konzumerismus, imperialismus, devastaci přírody, diskriminaci žen a národnostních menšin aj. Velmi kritické postavení zaujímali také vůči sovětskému socialismu, který byl mnohými radikálními politickými ekonomy považován za zvláštní typ kapitalistické společnosti. Zastánci radikální politické ekonomie hledají způsoby řešení soudobé kapitalistické společnosti a snaží se přijít na způsob, jak přejít ke společenskému uspořádání založeném na lepších morálních zásadách. Odmítali neoklasickou ekonomii, ve které viděli pouze ideologické ospravedlnění kapitalismu.

Některé Marxovi teorie v interpretaci polského marxistického ekonoma Michala Kaleckiho ovlivnily i spoustu autorů, kteří propagovali postkeynesovskou ekonomii (Sojka, 2010). Joan Robinsová navázala na teorii reprodukce od Marxe a jeho úvahy o příčinách hospodářských krizí. Od 80. let 20. století v návaznosti na Marxovu teorii reprodukce a peněz se ve Francii a Itálii rozvíjela teorie peněžního oběhu apod.

Vladimír Iljič Lenin (Uljanov)

Vladimír Iljič Lenin (1870-1924) byl od 90. let 19. století předním představitelem revoluční větve marxismu (Sojka, 2010). Byl také velitelem militantního křídla Sociálně demokratické dělnické strany Ruska a od roku 1903 bolševiků. V roce 1917 vedl společně s Trockým proslulou Velkou říjnovou socialistickou revoluci. Mezi lety 1917-1924 byl předsedou rady lidových komisařů, kde z počátku stál za přímým přechodem ke komunismu. Avšak po zhroucení ekonomiky Ruska (kvůli válečnému komunismu) navrhl roku 1920 novou ekonomickou politiku, která znamenala obnovu trhu. Tato politika také umožnila prodej zemědělských přebytků, umožnila i malé a střední soukromé podnikání a vstup kapitálu ze zahraničí do ekonomiky Ruska. Po Leninově smrti byly myšlenky jeho prací označeny za marxismus-leninismus. Ten se poté stal díky dogmatické interpretaci Josifa Visarionoviče Stalina (Džugašviliho) (1879-1953) oficiální ideologií socialismu sovětského typu. Marxisticko-leninská politická ekonomie byla zde za jedinou ekonomickou vědu. V Čínské lidové republice byl v Leninovi podobné roli Mao-Ce-Tung. Nejdůležitějšími leninovými díly

jsou Vývoj kapitalismu v Rusku z roku 1898 a Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu z roku 1916.

Ve své nejpodstatnější práci Stát a revoluce Lenin podrobil zásadní revizi Marxovu teorii (Sojka, 2010). Formuloval možnost úspěchu socialistické revoluce v jedné nejslabší zemi (Rusko). Vycházel touto možností z víry v revoluci, projevoval voluntarismus a odporoval Marxovu historickému determinismu. Také se zde zabýval teorií diktatury proletariátu jako dočasného období při přechodu od kapitalismu ke komunismu, které je nezbytné v důsledku nedostatečného rozvoje výrobních sil. Podle Lenina v této přechodové fázi musí stát existovat ještě jako orgán třídního násilí vůči poražené buržoazii, který bude sloužit jako jediný organizátor výroby a celé obyvatelstvo se stane námezdními pracovníky.

Problematika zahraničního obchodu byla zřejmá. V Sovětském svazu, jakožto největším a nejvýznamnějším příkladem uplatnění marxismu-leninismu, byl zahraniční obchod téměř nulový. Obchodovalo se převážně uvnitř Sovětského svazu a ostatními komunistickými zeměmi (např. Kuba a Vietnam). I vnitřní produkce a obchod podléhaly zásahům států v podobě centrálně plánovaných ekonomik. Tento přístup byl jedním z důvodů následného pádu Sovětského svazu.

V knize Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu čerpá z děl R. Hilferdinga, N. I. Bucharina a J. A. Hobsona (Sojka, 2010). Rozpracoval zde Marxovu teorii o kapitalismu přelomu 19. a 20. století. Označil ho pod pojmem monopolní stadium kapitalismu. Formuloval zde zákon nerovnoměrného vývoje monopolního kapitalismu, který je základ teze, že pro světovou revoluci je možné začít i v tak zaostalé zemi jako Rusko.

4.5 Neoklasická ekonomie

Vývoj neoklasické ekonomie se dá rozdělit na tři základní etapy a dvě významné transformace (Sirůček, 2013). První etapou je formativní období předkeynesovské neoklasiky (zhruba mezi 70. lety 19. století a 30. lety 20. století). V té době představovala dominantní směr abstraktně-logického proudu ekonomického myšlení a položila tehdy základní kameny moderní ekonomie.

Druhá etapa (neoklasika v době dominance keynesovství) je vymezena obdobím po konci druhé světové války až do 70. let 20. století (Sirůček, 2013). Klíčové dílo Keynesa vyšlo roku 1936, ale o uceleném keynesovství hovoříme až po druhé světové válce. Již od 30. let je neoklasika na úpadku při začínající dominanci keynesovství. Neoklasika však nezanikla, ba naopak, její koncepce byly rozpracovány a prezentovány i mnohými neokeynesovci. Začaly se objevovat snahy o zformování neoklasické makroekonomie. Především pak v liniích moderní kvantitativní teorie peněz a koncepcí ekonomického růstu. Tzv. neoklasická renesance probíhající od 50. let 20. století (spjaté s chicagskou školou, resp. monetarismem) vrcholí mezi 70.-80. lety 20. století nástupem neokonzervativní ekonomie.

Přechod do třetí vývojové etapy značí antikeynesovská revoluce (Sirůček, 2013). Neokonzervativní ekonomie je dominantní od 70. let 20. století v teoretické oblasti a od let 80. v hospodářsko-politické oblasti. Neoklasická ekonomie je přítomna v různých podobách různých směrů (ekonomie strany nabídky, monetarismus, nová klasická makroekonomie, teorie veřejné volby aj.). Avšak počátkem 90. let 20. století se začíná leckde prosazovat zmodernizované keynesovství a váha neokonzervatismu se pomalu zmenšuje.

Neoklasická ekonomie prošla dvěma významnými transformacemi. Hlubokou změnu představovala proměna klasicismu v neoklasicismus na konci 19. století a od 30. let 20. století neoklasická ekonomie reaguje na keynesiánství (Sirůček, 2013). Už se nejednalo o obvyklý neoklasicismus, docházelo totiž k prolínání s neokeynesovstvím, začaly se objevovat průniky do dalších oblastí či pokusy zohlednění institucionálního rámce. Neoklasická ekonomie po druhé světové válce (i přes nové podoby a vnější formy) stále vychází z tradičních teoreticko-metodologických i světonázorových východisek. Na bázi subjektivní teorie hodnoty pracuje se stanovením cen podle sil nabídky a poptávky, rozdělování odvíjí od konceptu mezních produktivit faktorů a místo společenských sporů a konfliktů zájmů sociálních skupin i jedinců vychází z idejí harmonického systému v duchu liberalismu.

Pro vytváření základů moderní mikroekonomie má ústřední význam první etapa vývoje neoklasické ekonomie (Sirůček, 2013). Za autora pojmu neoklasika je považován T. B. Veblen, který ho posměšně používal jako poukazování na posun odkazu klasické školy. Označení se však rozšířilo a ztratilo posměšný nádech (avšak první představitelé vazby na klasickou ekonomii odmítali). Často bylo tudíž používáno označení marginalismus aj.

Neoklasická ekonomie představovala v počáteční vývojové etapě heterogenní proud a neshody panovaly uvnitř i mezi školami. Ale i tak je možno vypořádat řadu platných společných rysů a principů, převážně aplikovatelných i na moderní standardní teorii, kde neoklasika dominuje bez přestání. V první vývojové etapě byly položeny základy analýzy fungování tržního mechanismu. Výsledek se vždy skládá z, různě formulované, představy dostatečné vnitřní stability tržní ekonomiky. Jedná se o myšlenku automatického obnovování rovnováhy díky neviditelné ruce trhu, a to při plném využití zdrojů. Neoklasická ekonomie je základem moderního ekonomického liberalismu a v duchu A. Smitha následuje tradici odmítání velké angažovanosti státu v ekonomice.

I když se neoklasická ekonomie zabývala převážně mikroekonomickými otázkami, v teorii mezinárodního obchodu se soustředila na optimální alokaci zdrojů mezi státy na bázi snahy o maximalizaci uspokojení spotřebitelů při vynaložení minimálních nákladů. Od klasické ekonomie se neoklasická liší tím, že vychází ze strany poptávky jako hlavního činitele směnného poměru v mezinárodním obchodě, a ne ze strany nabídky. Vychází tak z daného množství výrobních faktorů v ekonomice, které jsou ve vlastnictví členů ekonomiky, preferencí spotřebitelů a stavu technologií.

4.5.1 Cambridgeská škola

I když byla marginalistická revoluce v Anglii zahájena Jevonsem, nebylo žádnou školou navázáno na jeho dílo (údajně kvůli jeho předčasné smrti a uzavřené povaze), tudíž se neoklasická ekonomie vyvíjí až od Alfreda Marshalla (Sojka, 2010). Jevons zastával velmi odmítavý a kritický postoj vůči klasické politické ekonomii. Dle jeho názoru považoval matematiku za základní poznávací metodu ekonomie. K ekonomii přistupuje v duchu Benthamova kalkulu štěstí (matematika slasti a strasti) a snažil se vysvětlit celý měnový systém za pomoci teorie mezního užítku. Pokusil se to vysvětlit na známém řetězci, kde náklady na výrobu určují nabídku, která pak determinuje konečný stupeň užítku a konečný stupeň užítku určuje hodnotu.

Proces nahrazování klasické politické ekonomie v Anglii novým teoretickým přístupem trval dalších 20-30 let (Sojka, 2010). K nahrazení došlo až po vydání Zásad ekonomie A. Marshalla roku 1890. Ve Velké Británii cambridgeská škola (zakladatel právě A. Marshall) drtivě dominovala tomuto procesu. Na rozvoji teoretických koncepcí cambridgeské školy se podíleli dokonce i John Maynard Keynes (až do 30. let 20. století), který následoval tradici cambridgeské peněžní teorie a Joan Violet

Robinsonová, která rozpracovala Marshallovu teorii firmy za pomoci své teorie nedokonalé konkurence.

Cambridgeská škola se vyznačovala instrumentálním přístupem k ekonomii, podle kterého je úkolem teoretického ekonoma nejdříve co nejdetailněji definovat teoretické nástroje ekonomické analýzy a až poté je teprve aplikovat na reálné ekonomické problémy (Sojka, 2010). Instrumentalismus a orientace na empirický výzkum byly úzce spojeny s rozvinutím teorie dílčí rovnováhy. Ta znamenala zkoumání rovnováhy poptávky a nabídky na dílčích trzích za předpokladu *ceteris paribus* (jinak stejných podmínek). Pomocí tohoto předpokladu, podle kterého nedochází ke změnám na ostatních trzích, se trh podrobovaný zkoumání izoloval od prostředí, v kterém existuje, a vytvořil se tak jakýsi kvazilaboratorní pokus, který umožnil zkoumání vytvoření rovnováhy a definování nového nástroje analýzy *in vacuo*. Avšak při reálné aplikaci na ekonomické problémy vznikají komplikace s interpretací výsledků z toho důvodu, protože *ceteris paribus* není v reálném prostředí splněna. Za hlavní přínos cambridgeské školy je považována její teorie firmy, teorie ceny, teorie blahobytu a cambridgeská teorie peněz.

4.5.2 Lausannská škola

Tato škola dostala svůj název podle univerzity v Lausanne ve Švýcarsku, kde působili její největší představitelé Léon Walras, Vilfredo Pareto a Enrico Barone (Holman, 2017). Slavnou se stala díky rozvoji teorie všeobecné rovnováhy, která se zabývá problematikou vytváření rovnováhy na všech trzích v ekonomice současně, které pokládá za vzájemně propojené. Tvoří základ neoklasické ekonomie společně s cambridgeskou školou. Začátkem 30. let 20. století se stává lausannská teorie dílčí rovnováhy nejjobecnějším základem neoklasické ekonomie a teorie a dílčí rovnováhy je brána jako její méně obecné zjednodušení. V ekonomii své doby byla teorie všeobecné rovnováhy metodologickým základem ekonomie předního proudu v podobě neoklasické makroekonomie i nové keynesovské makroekonomie a sloužila jako etalon pro hodnocení ostatních teoretických koncepcí.

Při svém vývoji přinesla lausannaká škola extrémní interpretaci trhu jako optimalizujícího, efektivně fungujícího mechanismu (Sojka, 2010).

„Východiskem tohoto pojetí byla myšlenka dokonalé konkurence působící na trhu prostřednictvím vztahu poptávky a nabídky jako efektivně fungující rovnovážný mechanismus a myšlenka všeobecné vzájemné závislosti všech složek ekonomického systému, již lze popsat soustavou simultánních rovnic vyjadřujících vztahy mezi cenami a poptávanými a nabízenými množstvími“ (Sojka, 2010, s. 153).

Podstatným předpokladem docílení rovnovážného stavu na jednotlivých trzích i v celém systému je pružnost cen výrobních faktorů i finálních statků. Škola představuje teoretickou koncepci podstatně závislejší na cenově přizpůsobovacích procesech. Předmětem ekonomie v jejím pojetí se stala ideální alokace vzácných zdrojů z pohledu maximalizace užitku jednotlivými ekonomickými subjekty považovanými jako ekonomický člověk formovaný do podoby optimalizující buňky v podmínkách existujících omezení.

4.6 Keynesiánství

Zakladatelem nové makroekonomické teorie je považován anglický ekonom John Maynard Keynes (Sojka, 2010). Právě po J. M. Keynesovi byl tento nový ekonomický proud pojmenován jako keynesovství a posun od neoklasické ekonomie k nové makroekonomii se většinou nazývá jako keynesovská revoluce. Nová keynesova teorie zpochybňovala myšlenku, že samoregulační síly zajišťují vyspělé tržní ekonomice plné využívání ekonomických zdrojů. Po nápravě pátrala ve stabilizační hospodářské politice státu. Keynesova makroekonomická teorie (i její navazující směry) odůvodňovala nutnost stabilizace tržní ekonomiky, kterou pokládají za vnitřně nestabilní, zásahy státu do ekonomiky. Viditelná ruka státu by podle jejich přesvědčení měla řešit selhání neviditelné ruky trhu.

Po druhé světové válce se Keynesova teorie stala základem pro rozvoj dalších dvou hlavních keynesovských směrů. Neokeynesovská makroekonomie se snažila přiblížit Keynesovy teorie neoklasické ekonomii a sjednotila upravenou Keynesovu makroekonomii s neoklasickou mikroekonomií. Na základech této teorie vznikla v reakci na její krizi v 70. letech 20. století nová keynesovská ekonomie. Ta vzala neoklasické dokonale konkurenční mikroekonomické základy neokeynesovské makroekonomie a nahradila je nedokonale konkurenčními. Od 50. let se vyvíjí i druhý proud zvaný jako postkeynesovská ekonomie, který ale nejen v Keynesově díle hledá své zdroje i u Kaleckiho a amerických institucionalistů. Postkeynesovská ekonomie se snažila doplnit Keynesovu teorii o vlastní teorii cen a rozdělování a další teoretické koncepce. Pokoušela se o sestavení přesvědčivé alternativní teorie vůči neoklasické syntéze.

4.6.1 John Maynard Keynes

John Maynard Keynes (1883–1946) byl britským ekonomem, který svojí prací měl výrazný vliv na vývoj hospodářské politiky i ekonomické teorie 20. století (Sojka, 2010). Na utváření jeho etických a filozofických názorů při jeho studiích na univerzitě v Cambridge se velkým dílem podíleli George Edward Moore a Bertrand Russel. Přednášky vedené Moorem, a hlavně jeho kniha *Principia Ethica* z roku 1903, měly za dopad zformování Keynesova kritického postoje vůči viktoriánským hodnotám. Mezi lety 1906-1908 a 1915-1919 byl Keynes zaměstnán ve státních službách. V roce 1919 zastupoval britské ministerstvo financí na mírové konferenci ve Versailles, kde se postavil proti výši válečných reparací pro Německo. Podal demisi a po návratu do Cambridge sepsal svoji proslulou knihu *Ekonomické důsledky míru*, kde ostře kritizoval Versailleskou konferenci. V meziválečném období se řadil mezi významné odpůrce návratu ke zlatému standardu. Jeho teoretická práce byla převážně hnána motivací snažit se odůvodnit politická stanoviska přesvědčivou ekonomickou teorií. V roce 1940 se stal poradcem ministra financí Velké Británie a zabýval se problematikou financování válečných výdajů. Podstatnou roli sehrál při Bretton-Woodských jednáních v USA, které se staly základem vytvoření mezinárodního finančního systému po druhé světové válce. Avšak jeho vlastní návrhy byly zamítnuty (clearingový systém a umělá mezinárodní měnová jednotka *bancor*). Za jedny z hlavních Keynesových děl se považují *Ekonomické důsledky míru* (*Economic Consequences of Peace*) z roku 1919, *Traktát o peněžní reformě* (*Tract on Monetary Reform*) z roku 1923 a *Pojednání o penězích* (*Tretise on Money*) z roku 1930 aj.

Keynes byl výraznou část svého života neoklasickým ekonomem a liberálem (Holman, 2017). Kládł důraz na význam konkurence, na stabilní kupní sílu a na využívání tržního mechanismu zhruba do 20. let 20. století. Avšak v případě pohledu na mikroekonomickou alokační úlohu tržních sil se nikdy úplně nerozešel s liberalismem ani v pozdější fázi svého teoretického vývoje. Dodnes nepanuje jednotný názor na Keynesovu ekonomickou orientaci na sklonku jeho kariéry i přes důkazy, které poukazují, že se spíše přiblížil svými názory k protekcionismu

Svými teoretickými koncepcemi z 30. let minulého století odůvodňoval nutnost zásahů státu do ekonomiky založených na rozpočtové a peněžní a úvěrové politice na makroekonomické úrovni (Holman, 2017). Avšak ve svém díle neodůvodnil své teorie o zásazích do mikroekonomických tržních struktur. Keynes nepředpokládal, že by makroekonomické zásahy do ekonomiky mohly způsobit významnější mikroekonomické dopady.

Keynes se výrazně zasadil o obnovu makroekonomického přístupu k analýze ekonomiky, kterým se vyznačovala klasická politická ekonomie a který byl neoklasickou ekonomii utlačen do pozadí (Holman, 2017). Avšak keynesovo učení přimělo k jisté revizi vlastních teoretických koncepcí i neoklasické ekonomy a po druhé světové válce jeho učení ovlivňovalo i rozvoj neoklasické makroekonomie, která se proti jeho teorii či teoretickým koncepcím jeho následovníkům vymezovala.

Keynesova vydařená snaha o obnovu makroekonomického přístupu a jeho příjmově-výdajová metoda, díky které analyzoval toky peněz v národním hospodářství, inspirovaly ve vyspělých tržních ekonomikách rozvoj makroekonomického empirického výzkumu a vytvořily příznivé podmínky pro další rozvoj matematické ekonomie (sám Keynes měl k matematizaci ekonomie velké výhrady).

Podle Keynesovy formulace v Obecné teorii a dalších pracích, je jeho učení reformní ekonomickou teorií (Sojka, 2010). Keynes byl zastáncem přesvědčení, že kapitalistická tržní ekonomika za svého vývoje podstoupila takové změny, které ji znemožnily ve 20. století fungovat na základě samoregulačních tržních sil, aniž by se dopouštěla zbytečných risků nebezpečí depresí a recesí. Z tohoto důvodu zastával Keynes názor, že na makroekonomické úrovni je potřebné doplnění o stabilizační hospodářskou politiku státu, jejímž cílem je vytváření podmínek pro úplné využívání ekonomických zdrojů.

V polovině 20. let minulého století zastával Keynes programy veřejných investic pro boj s nezaměstnaností. Už v práci *Konec laissez-faire* (*The End of Laissez Faire*) z roku 1926 prezentoval názor, že je nejvyšší čas se rozejít s tradičním liberalismem. Až na oblasti, kde soukromá ekonomická iniciativa plní nezastupitelnou a zásadní roli a kam by stát neměl zasahovat, existují podle něho i oblasti, v nichž si stát vede lépe než soukromí podnikatelé. Stát by podle něho měl regulovat ekonomiku za pomoci omezeného počtu nástrojů hospodářské politiky.

4.6.2 Neokeynesovská makroekonomie

Keynesova díla se (hlavně u mladších ekonomů) setkala s vysoce pozitivním přijetím a jeho stoupenců rychle přibývalo (Sojka, 2010). Stoupence keynesiánství spojoval názor, že vyspělá kapitalistická ekonomika v krátkém období postrádá dostatek samoregulačních mechanismů, jež by vytvářely předpoklady pro plné využívání ekonomických zdrojů a nutnost zkoumání tohoto stavu. Převzali Keynesovu teorii efektivní poptávky, podle které jsou soukromé investice důvodem nedostatečné efektivní poptávky, i z ní vycházející závěry pro makroekonomickou hospodářskou politiku. Zároveň ale Keynesovu teorii porůznu vykládali, přezkoumávali a doplňovali.

Keynesova makroekonomická teorie představovala ve vývoji ekonomické teorie hlavní kvalitativní změnu (Sojka, 2010). Opírala se o teoretické a metodologické přístupy, které byly v mnohých důležitých ohledech neslučitelné s předkeynesovskou neoklasickou ekonomikou. Keynes ale nerozvinul pořádně teorii rozdělování a teorii cen, které by mohly posloužit jako náhrada k převažující neoklasické mikroekonomii. V ekonomické teorii vznikla vydáním *Obecné teorie* kuriózní situace. Neoklasická ekonomie byla poměrně zpochybněna v oblasti makroekonomické teorie a vliv Keynesova učení v tomto ohledu rostl, avšak v oblasti mikroekonomie ani snaha Piera Sraffy o zpochybnění Marshallovy teorie firmy a následný rozvoj teorie monopolistické a nedokonalé konkurence nezpůsobily oslabení neoklasicismu. Tento dvojí stav pomalu vyústil ve snahu o vytvoření podmínek pro spojení neoklasické mikroekonomie a Keynesovy makroekonomie na jedné straně a na druhé straně o rozvinutí jiných teorií ceny a rozdělováním, které by sloužily jako doplněk Keynesovy makroekonomie.

Rozdíly Keynesova a neoklasického přístupu vedly ke spoustě nedorozumění, sporům a pokusům o reinterpetaci teorie efektivní poptávky (Sojka, 2010). Keynesova nejznámější práce *Obecná teorie* se logicky stala předmětem kritiky neoklasických ekonomů.

4.7 Monetarismus

Monetarismus je jedním ze směrů neoklasické makroekonomie a zároveň je historicky nejstarší součástí nové konzervativní ekonomie (Sojka, 2010). Počátky monetarismu sahají do díla Miltona Friedmana z 50. let minulého století. Významnému rozpracování se monetarismu dostalo hlavně v 60. a 70. letech minulého století zejména v pracích švýcarského ekonoma Karla Brunnera, který je kromě Friedmana považován za druhou vůdčí osobnost monetarismu. Monetarismus je ještě rozpracován v díle Allana H. Meltzera, který s Brunnerem reinterpretoval monetaristickou teorii na základě teorie celkové rovnováhy.

Monetarismus si během svého vývoje prošel třemi etapami (Sojka, 2010). První etapou si monetarismus procházel od poloviny 50. let do poloviny 60. let minulého století. V této době se Friedmanovi a jeho spolupracovníkům povedlo znovu nastolit kvantitativní teorii peněz jako přístup k makroekonomické analýze. Vzešla z teze, že změny nabídky peněz jsou rozhodující, ale ne jediný faktor změny nominálního důchodu. Ve svém proslulém článku *Kvantitativní teorie peněz, reformulace* (*The Quantity Theory of Money: A Restatement*) z roku 1956 Friedman tvrdil, že poptávka po penězích (a v důsledku i rychlost obratu) je stabilní funkcí limitovaného počtu proměnných. Tato teze je základem jeho reinterpetace kvantitativní teorie.

Druhé stadium vývoje monetarismu začalo v polovině 60. let minulého století a odvíjelo se od Friedmanovy reinterpetace Phillipsovy křivky, která byla založena na tzv. akceleracionistickém přístupu a provázané s odmítnutím dlouhodobého substitučního vztahu mezi nezaměstnaností a inflací a s nastolením přirozené míry nezaměstnanosti (Sojka, 2010). Tato argumentace *de facto* znamenala znovuoobnovení teze, že peníze nemohou v dlouhém období ovlivňovat reálné veličiny, tudíž teze o neutralitě peněz. Díky monetární politice není možné dlouhodobě udržovat nižší míru nezaměstnanosti, než je přirozená míra. Snaha toto provést i tak vede k akceleraci inflace. Stagflace 70. let minulého století nahrála Friedmanovi, protože vypadala jako potvrzení správnosti jeho teoretických argumentů. Výsledkem této situace bylo Friedmanem zformulování pravidla stálé míry růstu množství peněz v oběhu.

Třetí etapa vývoje monetarismu začala v 70. letech minulého století v kontextu s vypracováním monetaristické teorie pro otevřenou ekonomiku (Sojka, 2010). Až do té doby byla rozvíjena hlavně jako makroekonomie uzavřené ekonomiky, což vlastně odpovídalo tehdejší situaci hospodářství USA, ale u ekonomik Evropy či Japonska nebylo možné se oprostit od vlivu finančních a obchodních vztahů se zahraničím. V této etapě byl monetarismus obohacen o monetaristickou teorii platební bilance a měnových kurzů a o přesvědčivé vysvětlení přenášení inflačních tlaků mezi zeměmi.

Označení monetarismus se užívá pro teoretické koncepce soudobé makroekonomie, které věnují pozornost na peněžní agregáty, zvýrazňují aktivní úlohu peněz a monetární politiky v soudobé tržní ekonomice (Sojka, 2010). Jako monetarismus se nejčastěji označují teoretické koncepce friedmanovského monetarismu v rámci chicagské školy. Společný rys těchto koncepcí je důraz na roli peněz a monetární politiky, kritika keynesovských forem státních zásahů do ekonomiky, monetární a fiskální politiky zacílené na regulaci agregátní poptávky ve spojení s keynesovskou politikou plné zaměstnanosti. Vychází z přesvědčení, že je tržní ekonomika stabilní a má dostatečné samoregulační mechanismy. V širším pojetí se k monetarismu řadí kromě již uvedených teorií, které jsou běžně označovány jako monetarismus I, ještě monetarismus II nebo neomonetarismus. V ještě širším vymezení (které je velmi vzácné) pod tento pojem patří také všechny teoretické koncepce, které mají zaměření na teorii peněz.

Po roce 2000 se význam monetarismu markantně snížil (Sojka, 2010). Od začátku 80. let minulého století se začala ve vyspělých kapitalistických ekonomikách zvětšovat nestabilita poptávky po penězích a docházelo k výrazným výkyvům rychlosti obratu peněz. Závislost mezi nominálním národním důchodem a množstvím peněz v oběhu výrazně povolila. Právě z těchto důvodů přestal být monetarismus předním vlivným směrem. Avšak některé jeho teoretické koncepce byly převzaty ekonomikami hlavního proudu a jsou do dnešního dne součástí jejího učebnicového výkladu.

5 Srovnání přístupů ekonomických škol k mezinárodnímu obchodu

Merkantilismus prosazoval velmi protekcionistické chování, které mělo za cíl co nejvíce omezit dovoz zboží do země a maximálně podpořit jeho vývoz, což mělo za výsledek zdánlivé bohatnutí zhromažďováním drahých kovů v zemi. Tímto způsobem sice země bohatla a rostla, avšak její obyvatelé strádali.

Na toto reagují fyziokraté. Dle jejich přesvědčení obchod není klíčový pro růst bohatství. Považují za něj zemědělství, pro které prosazovali co nejlepší podmínky. Nepovažují ekonomický život za věc státu a z toho důvodu kritizují merkantilismus. I když se přímo nezabývali obchodem (jak uvnitř země, tak i vně), hlásali jeho svobodu. Považovali ho za doplněk zemědělství, které zajišťuje stálost cen a růst ceny zboží.

Klasická ekonomie si jako první škola uvědomuje význam mezinárodního obchodu. Smith přichází s teorií absolutní výhody a Ricardo s teorií komparativní výhody vysvětlující hlavní výhodu mezinárodního obchodu. Vyvrací merkantilistické pojetí „hry s nulovým součtem“ dokázáním, že je možný přínos v mezinárodní směně pro obě participující strany.

V otázce marxismu a liberalismus nebo protekcionismus, sám Karel Marx nebyl čistě liberál nebo protekcionista. Volný obchod považoval za kompatibilnější s industriálním kapitalismem a příznivější pro obecný ekonomický růst než protekcionismus. Ten spojoval s érou kupeckého kapitalismu, která v jeho době byla již dávno prokázána jako neefektivní. V této spojitosti se spíše přikláněl k volnému obchodu než k protekcionismu. Avšak za jeho života nebyl socialismus uveden v žádné zemi v praxi, tudíž jeho postoj nebyl jeho následovníky uplatněn.

První režim, založený na Marxově ideologii, vznikl v Rusku v roce 1917. Sovětský svaz byl největším a nejvýznamnějším praktickým příkladem marxismu-leninismu. Jak je již zmíněno, Marxova tendence preferovat volný obchod nebyla přenesena do praxe a celý Sovětský svaz se stal velmi protekcionistickým s jen velmi mizivým objemem mezinárodního obchodu. Obchod probíhal převážně mezi zeměmi Sovětského svazu nebo s jinými komunistickými zeměmi.

Neoklasická ekonomie zkoumala převážně mikroekonomické otázky, avšak v teorii mezinárodního obchodu se soustředila na optimální alokaci zdrojů mezi státy na bázi maximalizace uspokojení spotřebitelů při snaze vynaložení minimálních nákladů. Na rozdíl od klasické ekonomie,

neoklasická ekonomie vychází ze strany poptávky jako hlavního činitele směnného poměru v mezinárodním obchodě, a ne ze strany nabídky. Tudíž vychází z daného množství výrobních faktorů v ekonomice, které vlastní členové ekonomiky, spotřebitelské preference a technologického stavu.

Keynesiánství bylo liberálním směrem, za kterým stál hlavní představitel a zakladatel J. M. Keynes. Tento postoj u něj přetrval až do 20. let 20. století. Od té doby zastával názor, že kapitalistická tržní ekonomika není díky změnám ve 20. století schopna fungovat na základě samoregulačních tržních sil, aniž by se dopouštěla zbytečných risků recesí a depresí. Z tohoto důvodu zastával Keynes názor, že na makroekonomické úrovni je třeba doplnit o stabilizační hospodářskou politiku státu za cílem vytváření podmínek pro úplné využívání ekonomických zdrojů. Avšak ve svém díle neodůvodnil své teorie o zásazích do mikroekonomických tržních struktur, což vedlo později mezi jeho následovníky ke zmatku ve výkladu jeho díla. Keynes nepředpokládal významné mikroekonomické dopady makroekonomickými zásahy do ekonomiky.

Monetarismus je jedním z navazujících směrů neoklasické ekonomie. Jako monetarismus jsou nejčastěji označovány teoretické koncepce friedmanovského monetarismu. Tyto koncepce sdílí společný rys v důrazu na roli peněz a monetární politiky, kritice keynesovských forem státních zásahů do ekonomiky, monetární a fiskální politiky zacílené na regulaci agregátní poptávky ve spojení s keynesovskou politikou plné zaměstnanosti. Dle monetarismu je tržní ekonomika stabilní a má dostatečné samoregulační mechanismy, tudíž není třeba státních zásahů.

6 Současný stav a přístup k protekcionismu a liberalismu v mezinárodním obchodě

V mezinárodním obchodě dnešní doby drtivě převládá liberalismus. Avšak liberalismus dnešní doby není tzv. „čistý“, jak jej hlásali některé ekonomické školy. I když je liberalismus převládajícím přístupem k mezinárodnímu obchodu a obchodu jako takovému, je obohacen o protekcionistická opatření. I přes volný obchod a liberální přístup mohou státy provádět nepravidelné zásahy do svých ekonomik, tzv. viditelná ruka státu, a poskytnout pomoc svému trhu, ať již zásahy přímými, či nepřímými (např. poskytnout pomoc menším firmám a zamezit větším jejich likvidaci a zajisti tak konkurenční prostředí).

Jak je již zmíněno v této práci, liberalismus se hromadně rozšířil a byl přijat světovými ekonomikami až po konci druhé světové války. Světový vývoj šel k tomuto výsledku pomalu, ale jistě. I přes zdánlivé krize liberalismu v podobě pandemie koronaviru COVID-19 nebo sankcí v důsledku válečné krize na Ukrajině, je liberalismu stále převládajícím přístupem. Je tomu převážně z důvodu jeho dlouhodobých výhod oproti krátkodobým výhodám protekcionismu. Avšak i přes celosvětově většinovému upřednostňování liberalismu se mezi vyspělými ekonomikami vyskytla v USA za vlády Donalda Trumpa výjimka. Z tohoto důvodu bude tato část práce zaměřena právě na USA pod vlivem protekcionistických tendencí.

5.1 USA za Trumpova protekcionismu

Před Trumpovou kandidaturou na post prezidenta byla v USA velká tradice liberalismu sahající až do 30. let minulého století. Trump však viděl věci jinak a rozhodl se kandidovat na post prezidenta s protekcionistickým přístupem. Ve své volební kampani se tímto nijak neskrýval a ba naopak sliboval promptní realizaci svých plánů.

5.1.1 Trumpovy sliby

“We must protect our borders from the ravages of other countries making our products, stealing our companies, and destroying our jobs. Protection will lead to great prosperity and strength” (Noland, 2020, s. 31). Toto je úryvek z inauguračního projevu Donalda Trumpa, který v překladu znamená: *„Musíme chránit naše hranice před hrozbami jiných zemí vyrábějících naše produkty, okrádajících naše společnosti a ničících naše pracovní místa. Ochrana povede k velké prosperitě a síle.“*

Ve své volební kampani Trump poukazoval, jak podstatné je omezit migraci a import zboží do USA (Noland, 2020). Ve své kampani se snažil přesvědčit Američany, že imigranti jsou důvodem nezaměstnanosti, protože zabírají pracovní místa a že levné zahraniční výrobky vytlačují ty vyrobené v USA. Migrace je v USA velkým tématem již spoustu let, protože se nově příchozí občané do země zapojují do soutěže o volná pracovní místa a to vyvolává v občanech USA nevoli vůči přistěhovalcům (Traub, 2021). Po svém zvolení prezidentem Trump moc neotálel a hned začal plnit své sliby (Noland, 2020). V duchu protekcionismu rušil mezinárodní obchodní smlouvy, jako je např. vystoupení USA z Trans-pacifické obchodní dohody, jednání o změnách obchodních podmínek sdružení NAFTA, či limitování exportu hliníku a oceli.

Jako další příklad jeho slibů je zeď s Mexikem. Měl v plánu postavit zeď na hranici s Mexikem, která by ochránila Američany před ilegální migrací a levnou pracovní silou z Mexika (Bernát, 2022). Tvrdil ještě, že stavba této zdi bude financována Mexikem. Toto bylo zcela pochopitelně odmítnuto ze strany Mexika.

Avšak za svého působení jako hlavy státu slíbenou zeď nedokončil (postavil jen 15 mil nové zdi a vyměnil 350 mil staré bariéry za svou zeď z celkových 1954 mil, které hranice mezi USA a Mexikem má) (BBC, 2020). Současný prezident Joe Biden stavbu zdi pozastavil, ale bourat postavenou část Trumpovi zdi nechce. Nicméně pro ochranu hranice má své způsoby a prostředky, jako jsou např. drony.

5.1.2 Obchodní válka s Čínou

V roce 2017 Trump zavedl cla v hodnotě miliard dolarů na zboží z Mexika, Kanady, EU a Číny (Bernát, 2022). Tímto krokem otřásl světovým obchodem a dal počátek eskalaci napětí mezi USA a Čínou, která začala vzájemně navyšovat cla. Tento vyescalovaný střet se později stal označovaným pod pojmem Obchodní války. Hlavním Trumpovým argumentem pro navýšení cel na čínské zboží byl značný deficit obchodní bilance.

Obchodní válka započala v červenci 2018, když USA uvalily 25% clo na čínské výrobky v celkové hodnotě 34 miliard \$ (BBC, 2019). Jednalo se o hard disky, automobily a součástky pro letecký průmysl. Čína promptně odpověděla uvalením cel ve stejné celkové hodnotě na automobily, zemědělské produkty a součástky pro strojírenský průmysl exportovaných z USA.

Další eskalace proběhla měsíc po první, kdy USA znovu uvalily 25% clo na výrobky ocelářského průmyslu, elektrických přístrojů a součástek pro železniční dopravu v celkové hodnotě 16 miliard \$ (Bernát, 2022). Čína odpověděla stejným úderem, 25% clo na zboží od motocyklů po bourbon v celkové hodnotě 16 miliard \$. Za další měsíc v září USA uvalily 10% clo na zboží o hodnotě 200 miliard \$, na což Čína odpověděla slabším zvýšením, které bylo v hodnotě 60 miliard \$. V prosinci 2018 USA a Čína sjednali dočasné příměří o délce 90 dní. Po fiasku jednání mezi oběma zeměmi, zvýšily USA v květnu 2019 cla z 10% na 25% na zboží v celkové hodnotě 200 miliard \$. Čína odpověděla v červnu 2019 zvýšením cel v celkové hodnotě 60 miliard \$. Na summitu G20 v Japonsku bylo vyjednáno nové příměří, které ale netrvalo dlouho a v srpnu 2019 uvalila 5% a 10% cla na zboží z USA v celkové hodnotě 75 miliard \$. První trvalý úspěch vyjednávání přišel v říjnu roku 2019. Došlo k dohodě o pozdržení uvalování dalších cel na čínské zboží a první část této dohody byla v lednu 2020 podepsána. Od této chvíle se situace postupně uklidňuje.

Současný prezident Joe Biden v prosinci 2020 prohlásil, že nehodlá následovat politiku svého předchůdce a že tudíž nebude zvedat celní poplatky vůči Číně, avšak jak informovala ministryně financí USA, Janet Yellen, USA neplánují měnit celní povinnosti vůči Číně.

5.1.3 Dopad obchodní války s Čínou na ekonomiku USA

Není nečekané, že objem zboží proudící mezi USA a Čínou se v důsledku obchodní války výrazně propadl (SCMP, 2020). Dovoz zboží do USA z Číny klesl podle dat z konce roku 2019 o 20% za dobu zvyšování cel. Vývoz zboží z USA do Číny prošel podobným poklesem. Avšak deficit obchodní bilance mezi USA a Čínou nezaznamenal žádné drastické změny.

Protekcionalismus také zasáhl mezinárodní dodavatelské řetězce (Bednář, 2022). V obchodním prostředí je úplně běžné, že díly jsou dopravovány z jednoho státu do druhého a konečný produkt je složen na území úplně jiného státu, než je původ jednotlivých součástí. Se zvýšením celních sazeb dílů poroste i cena finálního produktu. Čím více dílů a přepravy, tím dražší bude finální produkt. Přílišná cla mohou být důvodem přerušení dodavatelských řetězců a tím i hledáním nových obchodních partnerů.

Podle analýzy Flaaena a Pierce (2019) se snížení dovozu zboží z Číny nijak nepodepsalo na americké produkci (Bernát, 2022). Co ale prodělalo změnu, byla cena konečné produkce pro spotřebitele. I přes Trumpovu snahu se nedá říct, že by zvýšení hodnoty cel mělo pozitivní vliv na americký průmysl. Výhodisko Trumpova protekcionalismu je takové, že na americko-čínské obchodní válce tratili především američtí spotřebitelé, protože zásadním výsledkem bylo zdražení zboží.

6 Závěr

Tématem této bakalářské práce byl liberalismus a protekcionismus v mezinárodním obchodě a jejich pojetí a uplatňování vybranými ekonomickými školami. Důraz byl kladen na posloupný vývoj vybraných ekonomických teorií a škol a jejich pohled na mezinárodní obchod. V rámci jejich zkoumání neunikli pozornosti ani hlavní představitelé daných škol a jejich přínos ekonomii.

Cílem práce bylo zjistit, jak je liberalismus a protekcionismus v mezinárodním obchodě reflektován vybranými ekonomickými školami.

V první části bylo objasněny termíny liberalismu a protekcionismu a jejich silné a slabé stránky. V druhé části bylo sedm vybraných ekonomických škol podrobena výzkumu ohledně užívání favorizovaného přístupu a jejich argumentace pro zvolený přístup. V třetí části je rozebrán současný stav mezinárodního obchodu s důrazem na anomálii USA, které za prezidentského mandátu Donalda Trumpa zvolily protekcionistický přístup.

Autor si na začátku práce položil dvě výzkumné otázky, na které bylo v průběhu práce odpovězeno. První otázka zněla: Jaké hlavní argumenty předkládají vybrané ekonomické školy z hlediska jejich preference – liberální či intervencionistický přístup – k zahraničnímu obchodu? Po analýze a rešerši odborné literatury dospěl autor k přesvědčení, že argumentace ekonomických škol během vývoje ekonomie se pomalu převažovala z protekcionistických argumentů k argumentům liberálním (od merkantilismu po monetarismus). Merkantilismus, učení fyziokratů a marxismus-leninismus byli velmi protekcionisticky zatíženi. Marxovo pojetí marxismu a keynesiánství jsou někde mezi liberálním trhem a protekcionismem. Oba směry souhlasí s volným trhem, avšak souhlasí se státními zásahy. Klasická a neoklasická ekonomie a monetarismus vyznávají liberální přístup.

Čím více se společnost stávala vyspělejší, tím více bylo zjevné, že propagovat liberální způsoby a provázání ekonomik je z dlouhodobého hlediska lepší volba než zůstat uzavřenými ekonomikami. Hlavními argumenty stoupců protekcionismu byla ochrana domácí ekonomiky, zajištění pracovních míst a nezávislosti na ostatních státech. To ale může vést k monopolizaci či oligopolizaci státní ekonomiky a bohatnutí malé skupiny lidí na úkor většiny. Na toto poukázal liberalismus, který zastával teorii komparativních výhod, dělby práce a volného trhu bez státních zásahů.

Druhá výzkumná otázka zněla: Který z uvedených přístupů je preferován z hlediska současné praxe v mezinárodním obchodě? Autor zanalyzoval současný stav mezinárodního obchodu a zjistil, že ve většině případů je ve světě upřednostňován liberální přístup. Avšak čistý liberalismus jako takový ve světě neexistuje. Tvrdím, že v dnešním mezinárodním obchodě převládá liberalistický přístup, je myšleno převážný liberalismus s prvky protekcionismu. Každý stát provádí jisté zásahy do svých ekonomik, ať již větší či menší. Autor se tohoto důvodu zaměřil na USA jako na vyspělou ekonomiku, která se rozhodla provádět razantní protekcionistické opatření a dopady tohoto rozhodnutí. USA byly tradiční liberální ekonomikou a jejich obrat převážně k protekcionismu z jednoho funkčního období prezidenta na druhé byl tak výrazný, že se autor rozhodnul zasvětit právě situaci v USA a došel k závěru, že liberální přístup ve světě převládá z dobrého důvodu a že USA na svůj krátkodobý přechod k protekcionismu doplatily.

Liberalismus i protekcionismus a jejich reflexe v učení ekonomických škol je zřejmá již z názorů a argumentace pro podpoření těchto názorů. Protekcionistické ekonomické školy propagovaly uzavřenější státní ekonomiky, státní zásahy do trhu a omezenějším mezinárodním obchodem. Liberální ekonomické školy hlásaly opak. Podle nich by stát neměl zasahovat do trhu ani do tvorby cen a měl by nechat tržní systém bez jakýkoliv zásahů.

Autor je toho názoru, že ideální stav leží někde mezi těmito dvěma póly a že současný stav liberalismu obohaceném o prvky protekcionismu, je pro budoucí vývoj optimální. Plně liberální přístup nezaručuje ideální fungování tržního systému a občas je třeba, ideálně nepřímý, zásah státu.

7 Seznam zdrojů a použité literatury

BBC, 2019. *Trade wars, Trump tariffs and protectionism explained* [online]. [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-43512098>

BBC, 2020. *Trump wall: How much has he actually built?* [online]. [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46824649>

BERNÁT, Marek, 2022. *Protekcjonismus v mezinárodním obchodě ve 21. století*. Liberec. Diplomová práce. Technická univerzita v Liberci, Ekonomická fakulta. Vedoucí práce Ing. Iva Nedomlelová, Ph.D.

BURIÁNEK, Jiří, 2017. *Deskripce* [online]. [cit. 2023-05-22]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Deskripce>

CAVUS, UMMUGULSUM, 2022. *ECONOMIC LIBERAL THOUGHT AND INTERNATIONAL TRADE* [online]. [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: <https://heconomist.ch/2022/04/25/economic-liberal-thought-and-international-trade/>

DUFEK, Pavel, Jiří BAROŠ, Sylvie BLÁHOVÁ a Tereza KŘEPELOVÁ, 2019. *Liberální demokracie v době krize: Perspektiva politické filosofie*. Praha - Brno: SLON v koedici s Masarykovou univerzitou. ISBN 978-80-210-9166-5.

HOLMAN, Robert, 2017. *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C.H. Beck. ISBN 978-80-7400-641-8.

HOLMES, Stephen a Ivan KRASŤEV, 2020. *Světlo, které pohaslo: Vyúčtování*. Praha: Karolinum. ISBN 9788024645957.

JANÍK, Tomáš, 2014. *Co a jak psát a nepsat do odborného textu (v pedagogických vědách)* [online]. [cit. 2023-05-22]. Dostupné z: https://inpdf.uhk.cz/wp-content/uploads/2014/11/14-11_CPV_Konf_Janik.pdf

KALÍNSKÁ, Emilie, 2010. *Mezinárodní obchod v 21. století*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3396-8.

NOLAND, Marcus, 2020. *Protectionism under Trump: The China Shock, Deplorables, and the First White President* [online]. [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/aepr.12274>

RODRIK, Dani, 2017. *Straight talk on trade: Ideas for a sane world economy*. New Jersey: Princeton University Press. ISBN 9780691177847

SAMUELSON, Paul A. a William D. NORDHAUS, 2013. *Ekonomie*. 19. Praha: NS Svoboda. ISBN 978-80-205-0629-0.

SCMP, 2021. *US-China trade war* [online]. [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3146489/us-china-trade-war-timeline-key-dates-and-events-july-2018>

SIRŮČEK, Pavel, 2013. *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie: (Vývoj - Současnost - Výhledy)*. Slaný: Melandrium. ISBN 978-80-86175-53-9.

SOJKA, Milan, 2010. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team. ISBN 978-80-87109-21-2.

SOUKUPOVÁ, Miroslava, 2023. *Dějiny ekonomie Literatura: Ekonomická tabulka* [online]. [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: <https://slideplayer.cz/slide/5659569/>

ŠŤASTNÝ, Dan, 2007. *Protekcjonismus: "ptolemaiovský" systém populární ekonomie*. Dostupné také z: <https://is.muni.cz/el/econ/jaro2007/PEVHP/um/Protekcjonismus.pdf>

TRAUB, James, 2021. *Liberalismus: Krize, prameny, přísliby*. Praha: PROSTOR. ISBN 978-80-7260-475-3.

ZYKIN, Dmitrij, 2018. *Zakázaná ekonomika*. Kežmarok: Torden. ISBN 978-80-89953-05-9

8 Seznam příloh